Materialanalys av sydsvenskt bonadsmåleri

–en kartläggning av Sydsvenska bonadsmålares materialanvändningen under 1700- och 1800-talet

INGALILL NYSTRÖM-LARSSON

Bonadsmåleriet från Skåne, Blekinge, Småland, Halland och södra delen av Västergötland har kommit att sammanfattas under benämningen sydsvenskt bonadsmåleri. Det sydsvenska bonadsmåleriet är unikt i sitt uttryck. Tillsammans med annan folkkonst såsom exempelvis Dal- och Hälsingemåleriet är denna måleritradition en viktig del av det svenska kulturarvet. De målade bonaderna har sin tradition i det kyrkliga medeltida kalkmåleriet samt de medeltida bildvävnaderna. Sydsvenskt bonadsmåleri var allmogens konst och hade sin storhetsperiod under ca 100 år från mitten av 1700-talet fram till mitten av 1800-talet (Bringéus 1982). Bonadsmålningarna i Sydsverige användes endast temporärt, de hängdes endast upp vid högtidliga tillfällen såsom bröllop, dop och juletider. Bibliska motiv skildrar scener ur både det gamla och nya testamentet. Mer folkliga motiv visar på bröllopståg, hantverksscener och jaktmotiv. I Sydsverige bodde allmogen vanligtvis i låga, timrade ryggåstugor med ringa plats för väggdekorationer. Bonaderna anpassades därför efter kvarvarande väggyta och takåsarnas fält. Vanligtvis bestod de målade bonaderna av limfärgsmåleri på återanvända och hopsyddas tex-

tilier. Från att ursprungligen varit utförda på väv kom bonaderna, under 1800-talet, alltmer att utföras på papper. Från 1850 fram till 1870 blev bonaderna en sorts massproduktion. De framställdes då på industritillverkat papper, där delar av motiven till och med kunde tryckas med schabloner. Hantverket kom allt mer i skymundan och så småningom ebade bonadernas popularitet ut.

Syftet med studien är att kartlägga materialanvändningen för de sydsvenska bonadsskolorna och bonadsmålarna samt försöka tolka och förstå materialutvecklingen inom det sydsvenska bonadsmåleriet, både vad gäller underlag och måleri. Genom materialkännedom kan även otydliga trivialnamn som nämns i bonadsmålares målartraktat från perioden 1700-1870 klarläggas. Studiens centrala frågeställningar är:

- Vilka material har använts och hur ser materialuppbyggnaden ut?
- Skiljer målarteknik, färg- och materialval mellan de olika bonadsmålarna?

I sådana fall beror de olika materialvalen på de olika skolorna eller på den materialutveckling som skett eller beror materialvalet på geografiska och/eller ekonomiska faktorer?

- Kan bonader attribueras utifrån måleri-teknik och materialinnehåll?
- Vad är det för pigment och färgämnen som nämns med ottydliga trivialnamn i de målar-traktat som finns bevarade från 1700 och 1800-talet?

TIDIGARE FORSKNING

Inom svensk folkkonstforskning har det sedan 15 år tillbaka arrangerats olika bonads- och folkkonstsymposier. Den drivande kraften bakom bonadssymposierna har varit Nils-Arvid Bringéus, professor emeritus i etnologi, Lunds universitet. Bonadsforskningen fram till dags dato har dock främst behandlat bonader utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv (Bringéus 1990). Exempel på större studier är Hernroths bok *Sydsvenska bonadsmålare 1750-1850 - Deras sociala miljö och sociala bakgrund* från 1979, Nils-Arvid Bringéus bok om *Sydsvenska bonadsmålningar* från 1982 och Elisabeth Berglins avhandling i etnologi om *En bonadsmålare och hans värld. Johannes Nilsson i Bredared* från 2001 (Hernroth 1979; Bringéus 1982; Berglin 2000). Även Nils Strömboms studier av bonadsmålare och dess målarskolor är centrala, men utgör inget samlat större verk, utan finns spridda dels i *Svenskt konstnärsllexikon* från 1952 och -53 och *nordisk folkkonst* från 1972 och dels separata texter i hembygdskrönikor och årsböcker (Strömbom 1936, 1945, 1963, 1972; Lilja and Roosval 1952, 1953).

Den mer naturvetenskapliga forskningen, där materialet står i fokus har nästan helt uteblivit. Bringéus skriver i sin forskningsöversikt att just teknologiforskningen, det vill säga både material- och teknikforskningen, inom fältet är det minst utforskade (Bringéus 1990). Det finns uppgifter om vanligt förekommande

pigment och bindemedel använda i det sydsvenska bonadsmåleriet. Uppgifter kommer dels från nedtecknade källor, ofta med ganska ottydliga materialbeskrivningar och dels från analyser i samband med konservering, exempelvis de utförda vid författarens tidigare arbetsplats SVK (Studio Västsvensk Konservering, fd Stiftelsen Västsvensk Konservatorsateljé i Göteborg). Hitintills har dock ingen utfört genomgående och djuplodande undersökningar, exempelvis är de organiska färgämnen och bindemedlen ofullständigt utredda.

Exempel på källor där bonadsmaterial finns nämnda är i *Etnologisk undersökning*, intervju-material med äldre hantverkare som insamlats av personal vid Nordiska museet under tidigt 1900-tal. De uppgifter som berör bonadsmåleriet har sedermera sammanställts bland annat av Bringéus i hans bok *Sydsvenska bonadsmålningar* och av Gjertsens i en kandidatuppsats med titeln *Konservering av två sydsvenska bonadsmålningar* (Bringéus 1982; Gjertsen 1990). Därutöver har Hernroth samlat in enstaka materialuppgifter från bonadsmålare bouppteckningar i den tidigare nämnda boken *Sydsvenska bonadsmålare 1750-1850* (Hernroth 1979). I samma bok tar Hernroth även upp möjliga växter för gammaldags tillverkning av färgämnen som bonadsmålare skulle kunna ha använt sig av.

De få artiklar och texter som tar upp faktiska materialanalyser utförda på bonadsmålningar från perioden 1700-1870 är Margareta Ekroth-Edebos båda artiklar *Sankt Görans draken på Rygnestad* från 1990 och *The study and conservation of glue paintings on textile: 18th and 19th century painted wall hangings from Southern Sweden* från 1993 och författarens artiklar *Attribuering av bonader från 2002*, *Manipulated painted wall hangings* från 2003, *En annan sida av bonadsmålningen – om*

- 98 *betydelsen av konservatorns materialkunskap* från 2005 och *Analysmetod för oorganiskt och organiskt material i bonadsmålningar* samt Jacob Thomas masteruppsats *Bonader on paper: a chemical and cultural characterisation* från 2006 (Ekroth-Edebo 1991; Ekroth-Edebo and Petéus 1993; Nyström 2003, 2003; Nyström Larsson 2005, 2005; Thomas 2006).

METOD OCH MATERIAL

Det material som skall användas i studien är sydsvenska bonadsmålningar vid olika svenska museer. Bonadssamlingar finns vid Bonadsmuseet i Södra Unnaryd, Kulturen i Lund, Nordiska museet, Läns museet i Varberg och Halmstad, Göteborgs stadsmuseum, Borås museum, Smålands Museum i Växjö och Smålandstugan i Slottsskogen, Göteborg mfl. Undersökningarna kommer att koncentreras på ett urval av bonader från respektive målarskola. Framför allt kommer signerade och tveklöst attribuerade bonader att analyseras, detta för att ge en bild av typiska materialval för vederbörlig bonadsmålare respektive målarskola. Bonadsmålningarna ska tekniskt undersökas och materialet analyseras. Analyserna ska inrikta sig på måleri- och tillverknings-teknik samt fiber-, bindemedels-, pigment- och färgämnesinnehåll. Bonadsmåleriet ska analyseras med fysikaliska och kemiska analysmetoder. Icke destruktiva metoder ska prioriteras, det vill säga metoder som ej kräver provtagning från de historiskt värdefulla bonadsmålningarna. Vidare kommer litteratur som behandlar bonadsmåleriets lokala utveckling och utöware att studeras i syfte att besvara frågor om måleritekniker, materialanvändning och materialutveckling under perioden. Därutöver kommer målartraktat från perioden samt arkivmaterial över bonadsmålare att stu-

deras, kompletterat med sekundärmaterial från befintliga studier av bonadsmåleri. Arkivhandlingar över bonadsmålare och bonadsmålningar finns framför allt vid Nordiska Museets arkiv med etnologiska undersökningar och vid Lunds universitets Folklivsarkiv som ligger under Etnologiska institutionen.

STUDIENS RELEVANS

Studien kompletterar tidigare etnologiska och konstvetenskapliga bonadsstudier. Dess vetenskapliga relevans och betydelse är att materialkunskapen ökar säkerheten vid attribuering, bedömning av proveniens och åldersbedömning av bonadsmålningarna (Nyström 2003; Nyström Larsson 2005). Studiens praktiska relevans är att genom materialkännedomen kan olika nedbrytningsrisker hos de sydsvenska bonadsmålningarna identifieras och lokaliseras, vilket är avgörande för bevarandet av dem. Dessutom kommer analysresultaten tillföra ytterligare kontext och data för den antikvariska bedömningen av de sydsvenska bonadsmålningarna och således kommer materialkunskapen att gagna kulturmiljövården och museivärlden i stort.

REFERENSER

- Berglin, Elisabeth. 2000. *En bonadsmålare och hans värld. Johannes Nilsson i Bredared*. Lund: Apostrof.
- Bringéus, Nils-Arvid. 1982. *Sydsvenska bonadsmålningar, Böcker om konst (Signum), 1*. Lund: Signum.
1990. Det sydsvenska bonadsmåleriet i forskningshistoriskt perspektiv. In *Bilden på bondens vägg - studier i det sydsvenska bonadsmåleriet*, edited by B. Petersen. Halmstad: Civilen.

- Ekroth-Edebo, Margareta. 1991. Sankt Göran och draken på Rygnestad. In *Stiftelsen Västsvensk Konservatorsateljé Årsskrift 1990*. Göteborg: Stiftelsen Västsvensk Konservatorsateljé.
- Ekroth-Edebo, Margareta, and Thomas Petéus. 1993. The study and conservation of glue paintings on textile: 18th and 19th century painted wall hangings from Southern Sweden. Paper read at 10th Triennial meeting Washington DC 22-27 AUG 1993, at Washington, DC, USA.
- Gjertsen, Randi. 1990. *Konsivering av två sydsvenska bonadsmålningar : måleri på duk eller bemålad textil?: behandling av porösa färgskikt*, Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård, 1990:12. Göteborg: Univ., Institutionen för kulturvård.
- Hernroth, Uno. 1979. *Sydsvenska bonadsmålare 1750-1850*. Göteborg: Nordiska museet.
- Lilja, G. sta, and Johnny Roosval. 1952. *Svenskt konstnärslexikon : tiotusen svenska konstnärers liv och verk. 1, Abbe-Dahlander*. Malmö: Allhem.
1953. *Svenskt konstnärslexikon : tiotusen svenska konstnärers liv och verk. 2, Dahlbeck-Hagström*. Malmö: Allhem.
- Nyström, Ingalill. 2003. Attribuering av bonader. In *Stiftelsen Västsvensk Konservatorsateljé Årsskrift 2002*. Göteborg.
2003. Manipulated painted wall-hangings. Paper read at Art Forgeries, Preprints of the Contributions to the Nordic Group 16th Congress, 4-7 June 2003 at Reykjavik, Iceland.
- Nyström Larsson, Ingalill. 2005. Analysmetod för oorganiskt och organiskt material i bonadsmålningar. *Meddelser om konservering : Tema: Arkeologisk konservering 2* (IIC nordic group, nordiska konservatorforbund):31-34.
2005. En annan sida av bonadsmålningen : om betydelsen av konservatorns materialkunskap. In *Formgivare: folket, Fataburen*, edited by C. Westergren. Stockholm: Nordiska museet.
- Strömbom, Nils. 1936. En signerad bonad av Anders Pålsson I Trönninge. In *Vår byggd. Hallands hembygdsförbunds årsskrift*: Hallands hembygdsförbund.
1945. Sven Erlandsson i Karsbo – några nya rön om hans bonadsmåleri och identitet. In *Från Borås och de sju häradena*, edited by A. Engblom, Stenström, Miles, Wallin, Ingegärd. Göteborg: Kulturhistoriska föreningen.
1963. Anders Bengtsson i Södra Fagerhult – ett nytt namn inom det sydsvenska bonadsmåleriet. In *Fataburen. Nordiska museets årsbok 1963*. Stockholm.
1972. Det sydsvenska folkliga bonadsmåleriet och dess utforskande. In *Nordisk folkkonst*. Lund: CWK Gleerup Bokförlag.
- Thomas, Jacob. 2006. *Bonader on paper: a chemical and cultural characterisation*. Göteborg: Museion Department.
- *Ingalill Nyström-Larsson, Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, Göteborg. Delftnansierat av RAA FoU och institutionen för kulturvård samt av Berit Wallenbergs stiftelse.

Address: Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård, Box 130, SE 405 30 Göteborg, Sverige.

Tel: + 46 31 786 58 20

E-mail: ingalill.nystrom@icug.gu.se